

Бучма Олег Васильович,
кандидат філософських наук, доцент,
старший науковий співробітник відділення релігієзнавства,
Інститут філософії імені Г. С. Сковороди НАН України;
доцент кафедри філософії, права та соціально-гуманітарних дисциплін,
Національна академія статистики, обліку та аудиту

РЕЛІГІЙНІ ПРАВА І СВОБОДИ В КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКОЇ ВІЙНИ ПРОТИ УКРАЇНИ

Нині для світового співтовариства суворою реалією став феномен війни. Війна все більше набуває характеру планетарного виміру і руйнує, при цьому, системи міжнародного та державного національного права. Тому нагальними завданнями для світового співтовариства є відновлення й утвердження ключової ролі позитивного, об'єктивного права у регулюванні суспільних відносин і міжнародні гарантії та реальне ефективне забезпечення суб'єктивного права, як умови стабільного міжнародного правопорядку [1].

24 лютого 2022 р. російська федерація здійснила повномасштабне військове вторгнення в Україну, а фактично розв'язала жорстоку, цинічну війну в центрі Європи, спрямовану на знищення українського народу, української держави, української культури й історії. В такий спосіб ця війна створила нові виклики проти людяності й загрози усій культурно-цивілізованій частині людства. При цьому нагадаю і підкреслю, що фактичним початком цієї війни стали анексія Криму та окупація частини Донецької і Луганської областей російською федерацією у 2014 р., що супроводжувалися, зокрема, й мовчазною, відстороненою поведінкою провідних держав світу щодо цих подій.

З того часу й донині російська держава-терорист послідовно і невпинно знищує мирне населення, руйнує міста й села, об'єкти інфраструктури, пам'ятки культури, церкви, молитовні будинки, перешкоджає здійсненню релігійної діяльності, переслідує і піддає тортурам людей за релігійними та іншими ознаками тощо, а відтак, порушує релігійні та ін. права і свободи. З іншого боку російсько-українська війна – це не просто війна між державами, а це війна світів («руського міра» проти Українського світу), яка в різних формах триває вже багато століть і в якій росія завжди активно застосовувала й застосовує релігію як зброю [2].

Це війна за українську державність (її збереження і поступ) за право людини і держави бути й мати права. Нагадаю, що у 1991 році Україна добровільно відмовилася від авторитарної моделі державного управління та відновила державний суверенітет. Згодом, у Конституції (1996) Україна була визначена як демократична, соціальна й правова держава та зафіксовано пріоритет прав і свобод людини, що набула статусу найвищої соціальної цінності [3].

Це актуалізувало необхідність: а) гармонійного єднання ціннісного потенціалу феноменів людини, права і закону у новій державно-правовій реальності; б) не допущення підстав для повернення у минуле, в якому принципи верховенства права та законності підмінялися політичною доцільністю та панівною ідеологією, а людина була уподібнена малесенькому гвинтику великого потужного державного механізму.

Прикметно, що в основі нинішнього, так званого «руського міра», так само як і колись, знаходиться московсько-православне та імперсько-радянське коріння. Росія (у формах рашизму, російського нацизму й неоімперіалізму) активно використовуючи у війні проти України релігійний чинник і здійснюючи геноцид українців намагається знищити історичні, культурно-цивілізаційні, духовно-релігійні основи Українського світу, ліквідувати українську державність і повернути колесо історії назад та відродити квазірадянську імперію [4].

В Україні (на відміну від Росії) релігія відіграє не політико-ідеологічну, а культурно-творчу роль, що й суттєво відрізняє (з поміж іншого) Український світ від «руського міра». А тут варто наголосити, що соціальний й особистісний ефекти функціонування релігії корелюються з рівнем забезпечення релігійних прав і свобод у певному суспільстві. З іншого боку, цей рівень забезпечення сприяє ціннісній єдності рівності, справедливості, гідності, колективних та індивідуальних прав і свобод або ж навпаки, їх нівелює. Тому, незалежно від обставин, права і свободи повинні бути забезпечені та здійснюватися без обмежень. Навіть війна не може бути причиною, щоб відмовитися від прав і свобод та скасувати відповідні зобов'язання щодо них. Хоча держава, зважаючи на спеціальні правила реалізації прав і свобод під час воєнного стану, має право відступити від окремих зобов'язань щодо гарантій і забезпечення прав і свобод (у тому числі й релігійних) на окупованих/ анексованих територіях. Власне, цим правом і скористалася Україна в 2015 р. [5].

Нинішня російська війна проти України створила багато нових викликів українській державності. І щоб їх подолати необхідно послідовно й ефективно вирішити проблеми, що виникли у площині функціонування системи прав і свобод, важливим і невід'ємним елементом якої є релігійні права і свободи. А вирішенню цих проблем сприятиме консолідація органів державної влади на основі пріоритету загальнолюдських цінностей в державному управлінні та ідеї національної духовності з дотриманням прав на свободи світогляду і совісті, релігійної свободи і свободи в релігії тощо. При цьому важливо особливо увагу приділити подоланню суперечливості й недосконалості окремих нормативно-правових актів (особливо тих, що стосуються правового регулювання суспільно-релігійних відносин) шляхом їх гармонізації та вдосконалення відповідно до життєвих реалій.

В цьому контексті, в умовах воєнного стану особливої актуальності набуває питання ліквідації прогалини у чинному законодавстві України щодо права на альтернативну службу під час мобілізації. На нашу думку, для цього,

можливо, варто прийняти окремий нормативно-правовий акт, що врегулював би це питання згідно з Конституцією України, норми якої є нормами прямої дії.

Також правового забезпечення потребує підтримка проукраїнськості суспільно-релігійної ситуації, утвердження Православної Церкви України, та ін. релігійних організацій, які спрямовують свою діяльність на підтримку цілісності, незалежності, суверенітету України. Вкрай важливим є виявлення й притягнення до відповідальності за порушення законодавства тих релігійних організацій та їх членів, чия діяльність є небезпечною для української держави і суспільства.

Що стосується сфери освіти, то у закладах вищої освіти України до переліку обов'язкових навчальних дисциплін потрібно включити релігієзнавство, адже воно є однією з найважливіших дисциплін, що формують світогляд і культуру людини і в такий спосіб рухають українську державу і суспільство в успішне демократичне майбутнє. На міжнародному рівні необхідно актуалізувати процес створення міжнародного трибуналу з воєнних злочинів росії в Україні. Вдосконалення потребує й механізм забезпечення національної, державної, інформаційної, духовної та релігійної безпеки.

Врахування вище окреслених правових аспектів та зауваг у правотворенні, державній політиці та управлінні уможливить подолання багатьох викликів національній безпеці та перешкод для забезпечення й захисту релігійних прав і свобод, особливо в умовах війни, прискорить перемогу України та забезпечуватиме побудову демократичної, соціальної правової держави й утвердження інститутів громадянського суспільства в Україні повоєнного часу.

Список використаних джерел

1. Buchma, O. Religion and law: a vector of interrelationship in modern conditions. *SKNID (EAST)*. 2022. 3 (4). С. 9 – 16.
2. Бучма О. Релігійно-правовий вимір російської війни проти України на тлі суспільно-державних трансформацій ХХ—ХХІ століть. *Філософська думка*. 2023. №1. С. 45 – 58.
3. Конституція України (1996). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
4. Бучма О. Релігія як зброя війни Росії проти України: фокус на православ'ї. *Гуманітарний корпус: зб. наук. статей з актуальних проблем філософії, культурології, психології, педагогіки та історії*. Випуск 52. Київ : ТОВ «НВП Інтерсервіс». 2024. С. 8 – 11.
5. Про відступ України від окремих зобов'язань, визначених Міжнародним пактом про громадянські і політичні права та Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/462-19#Text>